

UDK: 338.26:502.131.1(497.11-22)

Pregledni rad

Rad je primljen/ Received: 15.10.2024;

Prihvaćen/ Accepted: 19.11.2024.

**Vladan Vučić<sup>1</sup>**

## **IZAZOVI ODRŽIVOG RURALNOG RAZVOJA REGIONA REPUBLIKE SRBIJE**

***Apstrakt:** U savremenim uslovima održivi razvoj postaje glavni koncept razvoja. Ruralni razvoj je jedan od katalizatora održivog razvoja. Održivi razvoj ruralnih područja ima veliki značaj za privredni razvoj Republike Srbije. Smanjenje broja stanovnika u ruralnim područjima i zapostavljanje poljoprivrede godinama unazad dovelo je do brojnih ekonomskih i socijalnih problema. Najvažniji među njima su: nepovoljni demografski trendovi, nerazvijena infrastruktura, usitnjena poljoprivredna gazdinstva koja nisu tržišno orjentisana, niska stopa produktivnosti poljoprivrede i nizak prihod po gazdinstvu, visok udeo poljoprivrede u ruralnoj privredi, nizak stepen diverzifikacije ruralne ekonomije, nedovoljne investicije u ruralna područja i sl. Takvo stanje je neodrživo jer uzrokuje sve teže uslove života i rada u ruralnim područjima. Predmet analize u radu su ključni problemi ruralnih područja u Republici Srbiji, koji su upravo i najizraženiji u Regionima Južne i Istočne Srbije i Šumadije i Zapadne Srbije, kao regionima sa dominantnom ruralnom populacijom. Cilj rada je da, u skladu sa analizom problema ruralnih područja, definiše prioritete i moguće pravce daljeg održivog ruralnog razvoja Regiona Republike Srbije.*

***Ključne reči:** održivost, ruralna područja, nerazvijenost, ruralni razvoj, Regioni Republike Srbije*

---

<sup>1</sup> Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment “Konstantin Veliki” Niš Univerziteta “Union – Nikola Tesla” u Beogradue-mail: [vladan.vucic@gmail.com](mailto:vladan.vucic@gmail.com); <https://orcid.org/0000-0002-4352-2795>

## **Uvod**

U savremenim uslovima održivi razvoj postaje glavni koncept razvoja. Koncept održivog razvoja povezuje brigu o živom svetu na planeti i očuvanje prirodnih kapaciteta sa društvenim i ekonomskim izazovima. Iako ne postoji jedinstvena i univerzalno prihvaćena definicija održivog razvoja, postoji globalna svest o potrebi uvođenja ovog koncepta. Najviše i najčešće korišćenu definiciju kreirala je Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj još 1987. godine. Prema ovoj definiciji „održivi razvoj je jedan ekonomski i društveni razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe” (WCED, 1987, 43).

Neodrživo korišćenje prirodnih resursa u kombinaciji sa kontinuiranim otpadom povećao je zabrinutost za opstanak čovečanstva i primerenost postojećeg modela linearne ekonomije. Industrijski razvoj (sa rastućim otpadom, posebno u velikim gradovima) i klimatske promene su ključni faktori koji su doveli do širenja paradigme održivog razvoja i koncepta cirkularne ekonomije u okviru nje (Busu & Trica, 2019; Hernandez, 2019; Marković et al., 2020). Paradigma cirkularne ekonomije je produžetak paradime održivog razvoja, pa stoga ona povlači mnoge ekonomske, društvene i ekološke koristi (Prokić, 2019). Naime, zasniva se na principima održivog razvoja i stvorena je da zameni neodrživ model linearne ekonomije u svim perspektivama. Cirkularna privreda je prisutna u svim segmentima privredne delatnosti, ali je posebno vredna pažnje njena primena u oblasti poljoprivrede i industrije.

Ruralni razvoj je jedan od katalizatora održivog razvoja. Razvoj privrednih aktivnosti u ruralnim područjima igra značajnu ulogu u razvoju svake zemlje, ali ima i veoma važnu ulogu u očuvanju životne sredine, budući da predstavljaju mesta koja naseljava seosko stanovništvo. Prema Veličković & Jovanović (2021) održivi ruralni razvoj je mešoviti razvojni koncept koji nastaje integralnim spajanjem održivog i ruralnog razvoja i predstavlja posebnu kombinaciju njihovih osnovnih elemenata. U skladu sa tako definisanim konceptom održivog ruralnog razvoja Vučić (2022a) ističe neophodnost da se razvoju ruralnih područja u

savremenim uslovima pridaje sve veća pažnja, jer se u ovim područjima bazično odvija proizvodnja hrane, razvoj sve aktuelnijih vidova turizma i drugih nepoljoprivrednih delatnosti u okviru ruralne ekonomije.

Koncept održivog ruralnog razvoja obuhvata tri glavne dimenzije razvojne održivosti: ekonomske, socijalne i ekološke dimenzije ruralnog razvoja (Jovanović et al., 2011). Ekonomska dimenzija ruralnog razvoja se odnosi na ekonomski rast kroz postizanje vitalnosti, efikasnosti i efektivnosti privrednih aktivnosti u ruralnim oblastima. Socijalna dimenzija ruralnog razvoja se odnosi na društveni napredak kroz unapređenje ljudskih potencijala i stvaranje jednakih mogućnosti za život u ruralnim područjima. Ekološka dimenzija ruralnog razvoja se odnosi na zaštitu životne sredine kroz upravljanje prirodnim resursima i zagađenjima u ruralnim područjima. Ekološka održivost i ekonomska održivost su osnovne pretpostavke opstanka ruralnih područja. Savremeno društvo očekuje od ruralnog stanovništva da čuva i štiti zdravu životnu sredinu. Stoga je jedan od ciljeva održivog razvoja razvoj visokokonkurentne poljoprivrede uz zadovoljenje ekoloških standarda (Đekić et al., 2011).

Ruralna područja Republike Srbije imaju određene resurse za uspešnu primenu koncepta održivog ruralnog razvoja. Međutim, postoje i brojni ograničavajući faktori razvoja, pa se nameće potreba za velikim strukturnim promenama i značajnim finansijskim ulaganjima u ovu oblast. Cilj istraživanja u radu je analiza mogućnosti implementacije koncepta održivog razvoja u ruralnim područjima u Srbiji, sa posebnim osvrtom na Regione Južne i Istočne Srbije i Šumadije i Zapadne Srbije. Takođe, jedan od ciljeva u radu je i da prikaže stanje u kome se trenutno nalazi ruralni prostor u Srbiji i da se istraže mogućnosti za njegovo unapređenje.

### **Glavne karakteristike ruralnih područja u Republici Srbiji**

Ruralno područje je specifično ekonomsko, društveno i prostorno područje, odnosno specifičan segment ekonomije, društva i prostora (Bogdanov, 2007; Đekić, 2010). Ruralna područja, ne samo u Srbiji već i u Evropi, zauzimaju velike delove teritorije. Prema

definiciji OECD-a (teritorije sa manje od 150 stanovnika po km<sup>2</sup>), ruralna područja zauzimaju 85% teritorije Srbije, prema popisu iz 2022. godine 37,9% stanovništva živi u njima i učestvuju sa oko 30% u BDP-u Republike Srbije. Gustina naseljenosti u ruralnim područjima je 47,1 stanovnika po km<sup>2</sup> i tri puta je manja od nacionalnog proseka (RZS, 2024d).

Od ukupne teritorije Republike Srbije (88.848 km<sup>2</sup>) struktura površina osnovnih kategorija zemljišnog pokrivača je sledeća (Tabela 1): poljoprivredno zemljište 43.113 km<sup>2</sup>, šume i neobraslo šumsko zemljište 38.240 km<sup>2</sup>, vlažna zemljišta i vodene površine 2.377 km<sup>2</sup> i veštačke površine i goleti 4.757 km<sup>2</sup>. Oko 48,7 % (43.113 km<sup>2</sup>) teritorije Republike Srbije pokriveno je dominantno poljoprivrednom vegetacijom. Pod intenzivnim poljoprivrednim kulturama (oranice, bašte, vinogradi, voćnjaci, malinjaci i drugi višegodišnji zasadi) nalazi se 32.834 km<sup>2</sup> (37,1 %), a pod travnatom vegetacijom koju većim delom čine livade i pašnjaci - 10.279 km<sup>2</sup> (11,6%).

U skladu s geofizičkim karakteristikama prostora koje imaju odlučujući uticaj na bonitet zemljišta, udeo poljoprivrednih u ukupnim površinama, slično kao i odnos intenzivnih poljoprivrednih kultura prema travnatim ekosistemima, smanjuje se od severnih prema južnim i jugoistočnim oblastima (MGSI, 2021).

**Tabela 1.** Struktura zemljišnog pokrivača Republike Srbije

Područje- NSTJ 1 <sup>1</sup> , NSTJ 2 <sup>2</sup>	Površine osnovnih kategorija zemljišnog pokrivača u km <sup>2</sup>							Udeo u uk. teritoriji (%)	
	Ukupn a teri- torija	Intenzi vne poljop. kulture	Travna te površ- ine	Svega domi- nantno poljop. r. zemlj.	Šume i žbunje	Vlažna zemlj. i voden e površ.	Vešta- čke površ. i goleti	Intenz. poljop rivred no zemlji- šte	Trav nate površ ine
Republika Srbija	88.488	32.834	10.279	43.113	38.240	2.377	4.757	37,1	11,6
Srbija Sever	24.839	17.282	762	18.044	3.050	1.982	1.763	69,6	3,1
Beogradski region	3.234	1.408	350	1.758	822	118	536	43,5	10,8
Vojvodina	21.605	15.874	412	16.286	2.228	1.864	1.227	73,5	1,9
Srbija Jug	63.646	15.552	9.517	25.069	35.188	394	2.994	24,4	15,0
Šumadija i Zap. Srbija	26.492	6.888	3.856	10.744	14.384	125	1.239	26,0	14,6
Južna i Ist. Srbija	26.254	6.091	3.509	9.601	15.424	226	1.004	23,2	13,4
Kosovo i Metohija	10.900	2.573	2.152	4.725	5.381	43	751	23,6	19,7

Izvor: (MGSI, 2021, 43).

Ruralna područja Republike Srbije karakteriše visok stepen diferencijacije u pogledu: prirodnih, infrastrukturnih i drugih uslova za poljoprivrednu proizvodnju i razvoj drugih privrednih delatnosti, blizine tržišta i uslova za stavljanje proizvoda na tržište, kao i veličine i morfologije zajednica (Bogdanov, 2007). To je razlog zašto su seoska područja, u okviru Strategije ruralnog razvoja Republike Srbije, podeljena na sledeći način: (MPŠV, 2018):

Region 1 – visokoproduktivna poljoprivreda i integrisana privreda;

Region 2 – privredni sektori tipični za manja urbana područja sa poljoprivredom, u kojima se intenzivno koristi radna snaga;

Region 3 – privredne grane orijentisane na korišćenje prirodnih resursa, prvenstveno planinskih područja;

Region 4 – veliki turistički kapaciteti, sa lošom poljoprivrednom strukturom.

Stoga su mogućnosti razvoja ruralnih područja različite i zavise od: geografskog položaja i dostupnosti (područja koja su bliže urbanim sredinama, važni putevi, prerađivački kapaciteti i tržište imaju razvojne prednosti), prirodnih uslova i potencijala (nadmorska visina, klima, zemljište, šumski pokrivač, biodiverzitet, vodni resursi, mineralnih resursa), ljudskih i materijalnih resursa (infrastrukturnih, ekonomskih kapaciteta, broj i stepen stručnosti radne snage, stepen razvijenosti javnih usluga, veličine i morfologije regiona) i društvenog kapitala i interakcije (kulturne posebnosti, odnos prema tradiciji, modernizacija, horizontalna i vertikalna saradnja i dr.) (Popović et al., 2011).

Na osnovu SWOT analize (Tabela 2), koja obuhvata ruralna područja Srbije, postoje prednosti koje se mogu pretočiti u mogućnosti i doprineti dinamičnijem rastu i razvoju ovih ruralnih područja. Prednosti ruralnih područja ogledaju se u povoljnom geografskom položaju, raznovrsnosti i atraktivnosti ambijenta, bogatom kulturnom nasleđu, razvoju seoskog turizma itd. Što se tiče slabosti ističu se: nepovoljna demografska kretanja, nedostatak finansijskih sredstava, niska infrastrukturna opremljenost, nepovoljnu socijalna struktura, i dr.

**Tabela 2.** SWOT analiza održivog razvoja ruralnog područja

SNAGE	SLABOSTI
Geografska lokacija; Raznovrsnost i atraktivnost ruralnog ambijenta; Biodiverzitet; Reke, jezera, termalni izvori, šume; Bogato kulturno nasleđe; Očuvanje tradicionalnog znanja i tehnologije; Gastronomija i gostoprimstvo ljudi;	Nedostatak finansijskih sredstava; Nepovoljna demografska kretanja; Neaktivno tržište rada; Nepovoljna socijalna struktura; Neiskorišćene mogućnosti diverzifikacije prihoda u domaćinstvu; Nedovoljna iskorišćenost kulturnog nasleđa; Niska infrastrukturna opremljenost; Ograničen pristup socijalnim uslugama; Nedovoljna poslovna integracija; Neadekvatan obim/kvalitet proizvodnje; Neadekvatno upravljanje otpadom;
ŠANSE	PRETNJE
EU integracije; Uključivanje u fondove EU; Održivo korišćenje resursa; Ekonomska diversifikacija; Razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva; Razvoj ruralnog turizma; Organska hrana, tradicionalna hrana i autohtoni proizvodi, Izvoz;	Socijalno-ekonomska i politička nestabilnost, Klimatske promene; Neracionalno korišćenje prirodnih resursa; Konkurenciju na domaćim i međunarodnim tržištima; Nedostatak kvalifikovane radne snage; Nedovoljna dostupnost finansijskih sredstava; Nedovoljan razvoj infrastrukture.

*Izvor:* (Vučić, 2022a, 216).

Na osnovu SWOT analize (Tabela 2) može se primetiti da su slabosti dominantnije u odnosu na prednosti, što ukazuje da se ruralna područja Republike suočavaju sa velikim brojem šansi ali istovremeno i opasnosti od okruženja sa kojim će morati da se suoče (Vučić, 2022a).

### **Ključni problemi ruralnih područja Regiona Republike Srbije**

U savremenim uslovima seoska područja Republike Srbije suočavaju se sa izazovima koji su posledica društveno-ekonomskih pojava i socioloških promena sa kojima se suočava stanovništvo ruralnih sredina (Veličković & Jovanović, 2021). Prema popisnim podacima iz 2022. godine, najmanje stanovnika u urbanim sredinama

živi u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije (oko 49%), u Regionu Južne i Istočne Srbije u urbanim sredinama živi 52,5% stanovnika regiona, u Regionu Vojvodine 60,5%, a čak oko 82% u Beogradskom regionu (RZS, 2024d). U ovom delu rada, fokus je na ključnim problemima koji su karakteristični za ruralna područja Republike Srbije, a koji su upravo najizraženiji u Regionima Južne i Istočne Srbije i Šumadije i Zapadne Srbije, kao Regionima sa najvećom ruralnom populacijom u strukturi stanovništva:

- Depopulacija i nepovoljna starosna struktura;
- Neadekvatna ekonomska struktura;
- Nedovoljno razvijena ruralna infrastruktura;
- Degradacija ekološkog int. i devastacija materijalnih resursa.

*Depopulacija i nepovoljna starosna struktura* su najznačajnije demografske karakteristike ruralnih područja Republike Srbije koje su se javile kao posledica sve većeg stavljanja naglaska na urbanizaciju i industrijalizaciju (Spalević, 2009). Trend depopulacije prati paralelni proces deagrarizacije ruralnih područja, odnosno smanjenje udela poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Sklonost ka sve većoj tzv. unutrašnjoj migraciji stanovništva iz ruralnih u urbana područja, niska stopa rasta stanovništva, neravnomeran regionalni razvoj uticali su na aktuelnu nepovoljnu strukturu stanovništva u ruralnim područjima.

*Demografske karakteristike i trendovi.* Procenjen broj stanovnika u Republici Srbiji (bez podataka za Kosovo i Metohiju) u 2022. godini je 6.647.003 i smanjuje se sve brže. Udeo lica starih 65 i više godina u ukupnoj populaciji iznosi 22,0%, a mlađih od 15 godina 14,4% (Tabela 3). Ključni demografski izazovi u Srbiji su: negativna stopa prirodnog priraštaja (-7 ‰ u 2022. godini), starenje stanovništva (prosečna starost iznosi 43,8 godina), visok i rastući indeks starenja (149,7), niska stopa fertiliteta (1,6 dece po ženi) i negativan migratorni bilans (Tabela 4).

**Tabela. 3.** Broj i starosna struktura stanovnika u Republici Srbiji i Regionima po popisu 2011-2022. godine

Opis	Godina	Broj stanovnika	Ispod 15 godina	15-64 godine	65 i više	80 i više	Prosečna starost stanovn.
Republika Srbija	2011	7.186.682	1.025.278 (14%)	4.911.268 (68%)	992.198 (14%)	258.118 (3,6%)	42,2
	2022	6.647.003	959.680 (14%)	4.238.589 (64%)	1.466.178 (22%)	293.235 (4,4%)	43,8
	Indeks	93	100	94	157	122	104
Beogradski region	2011	1.659.440	232.730 (14%)	1.154.948 (70%)	213.929 (13%)	57.833 (3,4%)	41,8
	2022	1.681.405	254.270 (15%)	1.170.013 (70%)	268.042 (16%)	72.980 (4,2%)	42,7
	Indeks	101	107	100	123	124	102
Region Vojvodine	2011	1.931.089	277.470 (14%)	1.337.801 (69%)	255.192 (13%)	61.346 (3,1%)	41,8
	2022	1.740.230	254.971 (15%)	1.108.342 (64%)	304.075 (17%)	72.842 (4,1%)	43,6
	Indeks	90	107	93	119	132	104
Region Šumadije i Zapadne Srbije (RSiZS)	2011	2.031.697	298.485 (15%)	1.374.202 (68%)	284.111 (14%)	74.899 (3,6%)	42,3
	2022	1.819.318	258.234 (14%)	1.143.283 (63%)	336.608 (18%)	81.193 (4,4%)	44,3
	Indeks	90	93	93	129	122	105
Region Južne i Istočne Srbije (RJIIS)	2011	1.563.916	216.593 (14%)	1.044.337 (67%)	238.966 (15%)	64.040 (4,0%)	43,3
	2022	1.406.050	187.977 (13%)	884.958 (63%)	266.987 (19%)	66.128 (4,7%)	44,8
	Indeks	90	93	94	127	117	103

Izvor: (RZS, 2024a, 39).

U periodu 1948-2011. godine ukupan broj stanovnika se u ruralnim područjima smanjio za jednu četvrtinu (indeks 75,7), a u ostalim povećao skoro tri puta (indeks 298,9). Od 2011. godine u ruralnim područjima živi manje stanovnika nego u urbanim delovima Republike. Intenzitet migracija sa sela je bio prostorno i vremenski veoma neujednačen. Mereno indeksom ukupnog broja stanovnika 2011/1948, Region Srbija Sever beleži niže smanjenje ruralne populacije (90,2) od Regiona Srbija Jug (68,9). Na nivou NSTJ 3 najdinamičnije ruralne migracije bile su u oblastima Regiona Južne i Istočne Srbije: Pirotska (33,0), Toplička (51,0), Zaječarska (50,6) i Pčinjska (51,0) (MGSI, 2021).

Navedene negativne demografske karakteristike i trendovi su najizraženije upravo u Regionima Južne i Istočne Srbije i Šumadije i Zapadne Srbije (Tabela 3), u kojima je u periodu od 2011-2022. godine zabeležen i najbrži trend smanjenja broja stanovnika (indeks 90), dok je na nivou Republike Srbije u posmatranom periodu sporije smanjenje broja stanovnika (indeks 93). Takođe, u Regionu Južne i Istočne Srbije prema rezultatima popisa iz 2022. godine zabeleženi su: najmanji prirodni priraštaj (-9,8 %), najniža stopa fertiliteta žena od 15-49 godina (1,6 dece po ženi) (Tabela 4), najmanje procentualno učešće broja stanovnika ispod 15 godina u ukupnom broju stanovnika (13%), najveće relativno učešće stanovnika u kategoriji 65 i više godina starosti (19%) i najviša prosečna starost stanovništva (44,8 godina) (Tabela 3).

**Tabela 4.** Stanovništvo - vitalni događaji 2011-2022. godine

Opis	God.	Br. stanovn.	Živorodeni		Umrli		Prirodni priraštaj		Žene u fertilitetu 15-49 godina/Stopa fertiliteta
			Br.	Na 1000 stanovn.	Br.	Na 1000 stanovn.	Br.	Na 1000 stanovn.	
Republika Srbija	2011	7.186.862	65.698	9,0	102.935	14,2	-37.337	-5,2	1.662.479
	2022	6.647.003	62.700	9,4	109.203	16,4	-46.503	-7,0	1,6
Beogradski region	2011	1.659.440	17.738	10,8	20.246	12,3	-2.508	-1,5	402.647
	2022	1.681.405	17.753	10,5	23.912	14,2	-6.159	-3,7	1,6
Region Vojvodine	2011	1.931.089	17.410	8,9	27.999	14,4	-10.589	-5,4	448.126
	2022	1.740.230	16.564	9,5	29.302	16,8	-12.738	-7,3	1,7
Region SiZS	2011	2.031.697	17.378	8,6	29.123	14,4	-11.745	-5,8	450.001
	2022	1.819.318	16.434	9,0	30.226	16,6	-13.792	-7,6	1,7
Region JiS	2011	1.563.916	13.072	8,0	25.567	15,6	-12.495	-7,6	361.435
	2022	1.406.050	11.949	8,5	25.763	18,3	-13.814	-9,8	1,6

Izvor: (RZS, 2023).

Gotovo cela teritorija Republike ima obeležja dominantno ruralnog područja. Prema procenama stanovništva po tipu naselja (RZS, 2024d), u Republici Srbiji prema popisu iz 2022. godine preovlađuje gradsko stanovništvo (62,1%). Prema udelu ruralnog u ukupnom stanovništvu 2022. godine Region Srbija Sever je značajno ruralni (28,1 %) (između 15-50%), a Region Srbija Jug pretežno ruralni (51,5 %) (iznad 50%). Posmatrano na nižem teritorijalnom nivou, u samo osam oblasti dominira stanovništvo koje nije gradsko (Mačvanska, Rasinska, Braničevska, Sremska, Kolubarska, Jablanička, Pčinjska i Pomoravska oblast) (RZS, 2024d).

Navedeni demografski trendovi ukazuju na neophodnost hitnog preduzimanja proaktivnih mera populacione i državne politike, koji bi bili usmereni na usporavanje i zaustavljanje negativnih demografskih tokova u ruralnim područjima i čitavoj Republici Srbiji.

*Ekonomska struktura ruralnih područja Srbije* u velikoj meri zavisi od prirodnih resursa. Posebno je značajno učešće poljoprivrednog sektora, takođe, rudarstva i energetike, a zastupljen je mali udeo tercijarnog sektora. Prirodni uslovi omogućavaju razvoj intenzivne poljoprivrede. Ona je, kao takva, razvijena u Vojvodini, dok se njen ekstenzivni karakter razvio u planinskim predelima (Tabela 6).

U periodu 2015-2022. godine učešće poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u strukturi BDP-a Republike Srbije se konstantno smanjuje, sa 8,1% u 2015. godini na 6,5% u 2022. godini. Takođe, u posmatranom periodu se smanjio ukupan broj zaposlenih u poljoprivredno-prehrambenom sektoru sa 498 hiljada na 436 hiljada, a istovremeno se smanjilo i učešće zaposlenih u ovom sektoru u ukupnoj zaposlenosti, sa 19,5% u 2015. godini na 14,7% u 2022. godini (Tabela 5).

**Tabela 5.** Značaj poljoprivredno-prehrambenog sektora u osnovnim strukturnim pokazateljima

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<b>Bruto dodata vrednost u tekućim cenama (mil. RSD)</b>								
A —	289.	308.	286.	321.	322.	354.	394.	458.
Poljoprivreda,šu marstvo i ribarstvo	704	422	315	765	560	930	708	499
<b>Učešće u BDV (%)</b>								
A —	8,1	8,2	7,2	7,7	7,2	7,8	6,3	6,5
Poljoprivreda,šu marstvo i ribarstvo								
<b>Zaposlenost</b>								
Broj zap oslenih — A (000 lica)	497, 8	506, 1	481, 1	451, 0	452, 7	421, 4	426, 3	430, 6
Učešće u ukupnoj zaposlenosti — A (%)	19,5	18,6	17,2	15,9	15,6	14,6	14,9	14,7
<b>Spoljnotrgovinska razmena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda</b>								
Izvoz (mil. EUR)	2.60 5	2.92 2	2.82 3	2.85 4	3.23 8	3.63 5	4.26 1	4.21 6
% ukupnog izvoza	21,6	21,8	18,8	17,5	18,5	21,3	16,5	14,5
Uvoz (mil. EUR)	1.48 9	1.36 2	1.61 7	1.71 4	1.87 2	2.02 3	2.57 6	3.02 1
% ukupnog uvoza	9,1	7,8	8,3	7,8	7,8	8,8	7,5	7,3
Saldo (mil. EUR)	1.11 7	1.56 0	1.20 6	1.14 0	1.36 6	1.61 2	1.68 5	1.19 5

Izvor: (RZS, 2024a).

U periodu 2018-2023. godine u pogledu *biljne poljoprivredne proizvodnje*, odnosno, u pogledu *korišćenog poljoprivrednog zemljišta*, na prvom mestu je Region Vojvodine, kao i u pogledu površina pod oranicama i baštama (Tabela 6).

**Tabela 6.** Korišćeno poljoprivredno zemljište (KPZ) u Republici Srbiji i Regionima 2018-2023. godine, u km<sup>2</sup>

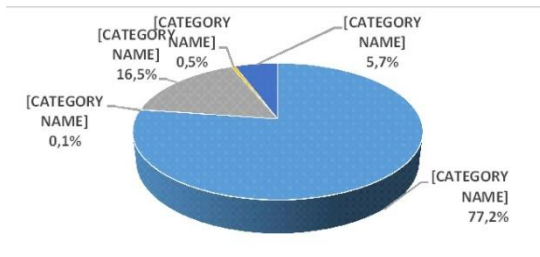
Ukupna površina km <sup>2</sup>	KPZ (km <sup>2</sup> )	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade i pašnjaci
Republika Srbija (88.407 km <sup>2</sup> )					
2018	34.869	25.829	1.829	205	6.764
2023	33.963	26.034	1.929	183	5.564
Indeks	97	104	105	89	82
Beogradski region ( 3.234 km <sup>2</sup> )					
2018	1.473	1.147	145	8	145
2023	1.522	1.200	172	5	121
Indeks	103	105	119	62	83
Region Vojvodine (21.614 km <sup>2</sup> )					
2018	15.943	14.530	197	43	893
2023	15.636	14.670	219	28	668
Indeks	98	101	112	65	75
Region Šumadije i ZS (26.493 km <sup>2</sup> )					
2018	10.000	5.298	982	76	3.745
2023	9.724	5.389	1.050	82	3.082
Indeks	98	102	107	108	82
Region Južne i IS (26.248 km <sup>2</sup> )					
2018	7.452	4.854	509	75	1.957
2023	7.081	4.775	489	69	1.692
Indeks	95	98	96	92	86

Izvor: (RZS, 2024a, 219).

U posmatranom periodu (Tabela 6) smanjeno je korišćeno poljoprivredno zemljište u Republici Srbiji (indeks 97). Najveće smanjenje korišćenog poljoprivrednog zemljišta u 2023. godini u odnosu na 2018. godinu je u Regionu Južne i Istočne Srbije (indeks 95), dok je Beogradski region jedini zabeležio pozitivan trend (indeks 103). Region Južne i Istočne Srbije u posmatranom periodu jedini beleži smanjenje površina pod oranicama i baštama (indeks 98) i voćnjacima (indeks 96). Negativan trend u posmatranom Regionu zabeležen je i kod površina pod vinogradima (indeks 92), kao i livadama i pašnjacima (indeks 86). Region Šumadije i Zapadne

Srbije beleži pozitivan trend – rast površina pod vinogradima (indeks 108), voćnjacima (indeks 107) i oranicama i baštama (indeks 102).

**Grafikon 1.** Korišćeno poljoprivredno zemljište u RS 2023. godine



Izvor: (RZS, 2024a, 217).

Korišćeno poljoprivredno zemljište Republike Srbije po kategorijama 2023. godine, predstavljeno je na Grafikonu 2, pri čemu se uočava da su najveće površine pod žitaricama.

**Grafikon 2.** Zasejane površine prema vrstama useva, zemljište 2023. godine



Izvor: (RZS, 2024a, 217).

Prema popisu poljoprivrede iz 2018. godine 80% gazdinstava se bavilo stočarstvom, dok je taj broj prema rezultatima popisa iz 2023. godine opao na 60% (Tabela 7). Takođe, negativan trend – pad ukupnog broja grla stoke zabeležen je u 2023. godini, dok je pozitivan trend kod broja košnica pčela (+38%) (Tabela 8).

**Tabela 7.** Stočarstvo u Republici Srbiji 2018-2023. godine

Opis	2018	2023	Indeks
Gazdinstva koja se bave stočarstvom	8 od 10 435.043	6 od 10 313.495	72
Uslovnih grla	1.933.840	1.495.933	77
<i>Napomena: Uslovno grlo je standardna obračunska jedinica kojom se broj grla različitih vrsta i kategorija svodi na uporedivu vrednost</i>			

Izvor: (RZS, 2024b)

**Tabela 8.** Stočni fond u Republici Srbiji 2018-2023. godine

Opis	2018	2023	Promena (%)
Grla goveda	881.152	725.408	-17,7
Grla svinja	3.266.102	2.263.705	-30,7
Grla ovaca	1.787.816	1.702.682	-5,4
Grla koza	195.920	149.558	-31,5
Grla živine	23.123.561	22.022.439	-5,0
Košnice pčela	914.134	1.261.323	+38,0

Izvor: (RZS, 2024b).

U Tabeli 9. prikazan je razvoj stočarstva u Regionima Republike Srbije na osnovu broja grla stoke i broja košnica, u periodu 2018-2023. odine. U stočarstvu, na osnovu broja grla stoke i broja košnica, Region Šumadije i Zapadne Srbije, u odnosu na druge regione u Republici Srbiji, u periodu 2018-2023. godine, ima najviše grla goveda, ovaca, živine i košnica.

**Tabela 9.** Ukupan broj grla stoke i broja košnica u Regionima Republike Srbije 2018-2023. godine (u hiljadama)

Opis	Goveda	Svinje	Ovece	Koze	Živina	Košnice
Republika Srbija						
2018	881	3.266	1.787	196	23.123	914
2023	725	2.263	1.702	149	22.022	1.261
Indeks	82	69	98	75	96	132
Beogradski region						
2018	52	163	91	9	763	44
2023	36	113	77	7	1.200	74
Indeks	69	69	85	78	157	168
Region Vojvodine						
2018	256	1.470	325	48	10.051	209
2023	232	1.000	315	27	9.794	233
Indeks	91	68	97	56	97	115
Region Šiš						
2018	407	1.084	1.079	70	9.433	377
2023	330	781	1.039	54	7.244	527
Indeks	81	72	96	77	77	140
Region JIS						
2018	167	555	298	69	2.925	284
2023	131	384	278	61	3.784	427
Indeks	78	69	93	88	129	150
Region KiM						
	-	-	-	-	-	-

Izvor: (RZS, 2024b).

Značajan problem se javlja sa tradicionalnom strukturom proizvodnje i neorganizovanošću poljoprivrednih proizvođača tako da lokalne zajednice nemaju autohtoni, prepoznatljivi i konkurentni proizvod koji može biti uspešno promovisan na globalnom tržištu. Takvo stanje je neodrživo jer uzrokuje sve teže uslove za rad u lokalnim sredinama , propadanje postojećih poljoprivrednih gazdinstava, gubitak funkcije poljoprivrednog zemljišta, privredno i društveno propadanje, gubitak identiteta lokalne zajednice,

izloženost štetnim pojavama, devastaciju kulturnog i tradicionalnog nasleđa, loše upravljanje privredom, nezaposlenost, itd.

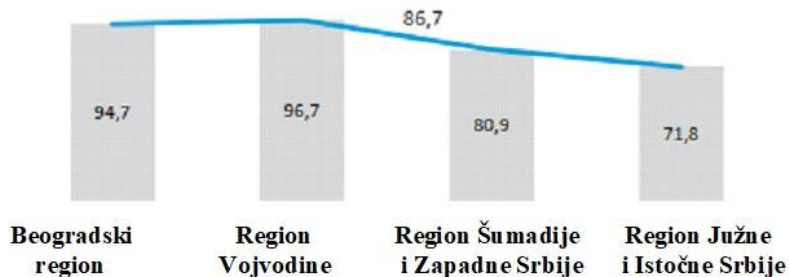
*Ruralna infrastruktura* u Republici Srbiji nije dovoljno razvijena. Seoska područja karakteriše nedovoljan broj puteva, loša komunalna infrastruktura i drugi važni elementi životnog standarda. Putna infrastruktura nije ravnomerno raspoređena na teritoriji – mnoga područja su daleko od glavnih puteva i autoputeva. Sadašnje stanje vodoprivredne infrastruktura je nepovoljno, što potvrđuje i podatak da svega oko 5% poljoprivrednog zemljišta je opremljeno sistemima za navodnjavanje. Komunalni standard sela značajno zaostaje za standardom u gradovima.

*Priključenost domaćinstava na javni vodovod i kanalizacioni mrežu* u 2022. godini je ispod republičkog proseka u Regionima Južne i Istočne Srbije (71,8%), i Šumadije i Zapadne Srbije (80,9%) u odnosu na republički prosek od 86,7%. U 2022. godini procenat domaćinstava priključenih na javni vodovod bio je najveći u Regionu Vojvodine (96,7%). Procenat domaćinstava priključenih na kanalizacionu mrežu bio je najveći u Beogradskom regionu (89,4%), što je znatno više od nacionalnog proseka, od 64,2%, a najmanji u Regionu Južne i Istočne Srbije, svega 51,5%. Udeo ukupno *prečišćenih otpadnih voda* najveći je u Regionu Šumadije i Zapadne (49,4%), a najmanji u Beogradskom regionu (8,5%). Region Vojvodine ukupno prečišćava 28,6% otpadnih voda pre ispuštanja, dok Region Južne i Istočne Srbije prečišćava 13,5% otpadnih voda (RZS, 2024c).

#### Grafikon 4.

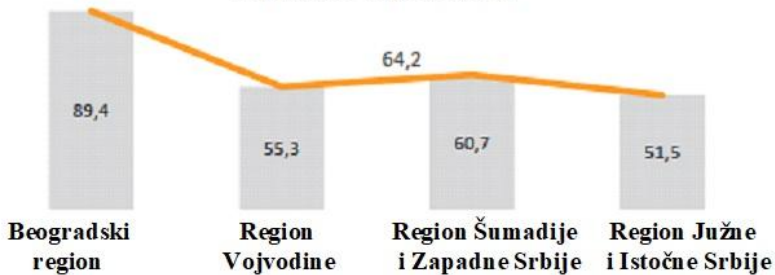
### PRIKLJUČENOST DOMAĆINSTAVA NA JAVNI VODOVOD (%)

Republika Srbija (86,7%)



### PRIKLJUČENOST DOMAĆINSTAVA NA KANALIZACIONU MREŽU (%)

Republika Srbija (64,2%)



Izvor: (RZS, 2024c, 36).

Organizovano sakupljanje otpada pokriva samo 60% ukupnog stanovništva, dok u ruralnim područjima ili nema organizovanog sakupljanja ili je nedovoljno da bi se zadovoljile potrebe u tim oblastima. Najmanji broj stanovnika obuhvaćenih organizovanim sakupljanjem otpada je u opštinama na jugu Srbije (20-25%). Prema podacima Agencije za zaštitu životne sredine, komunalna preduzeća organizovano odlažu otpad na 137 nehigijenskih deponija, smeštenih u 111 opština. S obzirom na starost ovih deponija (i do 60 godina), većina njih ne zadovoljava standarde i trebale bi biti sanirane ili zatvorene. Procenjeni broj

divljih deponija je preko 2.300, ali su evidentni napori na njihovom saniranju (Vlada RS, 2022).

**Tabela 10.** Dužina i kategorije puteva u 2023. godini (km)

Opis	Ukupno	Savremeni kolovoz	Državni putevi I reda		Državni putevi II reda		Opštinski putevi	
			Svega	Savremeni kolovoz	Svega	Savremeni kolovoz	Svega	Savremeni kolovoz
Republika Srbija	45.021	30.782	3.859	3.859	9.663	9.548	31.499	17.374
Beogradski region	5.750	3.708	191	191	454	454	5.106	3.063
Region Vojvodine	5.855	5.407	1.019	1.019	1.968	1.968	2.867	2.420
RŠiZS	19.377	12.730	1.609	1.609	3.810	3.748	13.957	7.372
RjiiS	14.038	8.936	1.039	1.039	3.430	3.378	9.568	4.518

Izvor: (RZS, 2024c, 31).

Moderni poslovni modeli kao što su e-usluge, privatno-javna partnerstva, socijalna preduzeća, kulturne i kreativne industrije i sl. mogu doprineti društveno-ekonomskom razvoju manje naseljenih i udaljenih ruralnih područja. Oni presudno zavise od nivoa digitalnih veština i dostupnosti i pristupačnosti adekvatne digitalne infrastrukture i kapaciteta za efikasnu primenu digitalnih tehnologija. Ključni preduslov za digitalnu transformaciju je dostupnost interneta. Značajne razlike postoje i kada uporedimo zastupljenost internet priključaka u gradskim i ostalim naseljima Srbije: 87,1%:70,4% (Vlada RS, 2022).

Ruralna područja Republike Srbije karakteriše *degradacija ekološkog integriteta, tj. devastacija materijalnih resursa* – zagađenje vodotokova i iscrpljivanje izvorišta, zagađenje čvrstim otpadom, propadanje i osiromašenje prepoznatljivog arhitektonskog nasleđa, devastacija poljoprivrednog i šumskog zemljišta,

nekontrolisane promene u tretmanu zemljišta, nekontrolisana seča šuma, smanjenje biodiverziteta, ekološki problemi izazvani povećanim pritiskom i korišćenjem prostora zbog dodatnih aktivnosti (seoski turizam, proizvodnja i prerada – mala preduzeća).

Ruralna područja se suočavaju sa specifičnim izazovima vezanim za klimatske promene i degradaciju životne sredine. Na primer, poljoprivreda i šumarstvo su ranjiviji na nepovoljne ekstremne vremenske nepogode kao što su oluje, poplave i suše, u poređenju sa privrednim sektorima zastupljenim u urbanim područjima. Mnoga ruralna područja i dalje zavise od industrija koje izvlače velike količine resursa iz prirodnog okruženja bez adekvatnih nadoknada, koriste prirodno okruženje za odlaganje otpada i oslanjaju se na fosilna goriva.

### **Mogući pravci održivog ruralnog razvoja Regiona Republike Srbije**

Pronalaženje mogućnosti za poboljšanje i unapređenje stanja ruralnih područja u Srbiji nije jednostavno, imajući u vidu da čak i razvijenije zemlje nisu uspele da reše navedene probleme iako imaju proaktivniju politiku ruralnog razvoja od naše. Osnovni cilj razvoja sela i ruralnih područja Republike Srbije je povećanje kvaliteta života u ruralnim sredinama kroz očuvanje, revitalizaciju i održivi razvoj njihove ekonomske, socijalne i ekološke vitalnosti, kroz decentralizaciju gradova i opština. Na osnovu definisanih ključnih problema kao mogući pravci mogu se izdvojiti sledeće tačke održivog ruralnog razvoja u Republici Srbiji:

- Obnova i razvoj ruralne infrastrukture;
- Podsticanje poljoprivrede zasnovane na znanju, odnosno organskoj poljoprivredi;
- Osnivanje zadruga;
- Razvoj seoskog turizma;
- Proizvodnja i korišćenje obnovljivih izvora energije;
- Razvoj agro-poslovnog sistema, agrobiznisa;
- Razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Obrazovanje o održivom ruralnom razvoju;
- Unapređenje zakonske regulative.

Važan prioritet za održivi ruralni razvoj je *unapređenje ruralne infrastrukture* (putevi, vodoprivreda, kanalizacija, električna energija i informacione i telekomunikacione usluge). Aktivnosti na razvoju ruralne infrastrukture finansiraju se najvećim delom iz sredstava Ministarstava građevine, saobraćaja i infrastrukture; poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; nadležnog za poslove privrede; za razvoj nedovoljno razvijenih opština; donatorskih projekata i jedinica lokalne samouprave.

Istraživanja pokazuju da poljoprivreda koja se zasniva na znanju, tj. koja proizvodi kvalitetnu hranu, *organsku poljoprivredu*, autohtone proizvode sa zaštićenim geografskog poreklom, tradicionalne specijalitete, kao i funkcionalnu hranu za prevenciju ili smanjenje rizika od određenih bolesti, stvara mogućnosti za razvoj industrije, transporta, skladištenja, trgovine, usluga i drugih privrednih sektora u ruralnim područjima (Ristić, 2013).

**Tabela 11.** Organska proizvodnja u Republici Srbiji, 2020-2023. godine

Opis	Broj proizvođača	Površina, ha			Broj grla stoke				
		Ukupno	Na kojoj se obavlja organska proizvodnja	U fazi prelaska na organsku proizvodnju	goveda	svinje	ovce	koze	Živina
2020	6.066	19.318	9.618	9.700	4.627	326	5.711	286	14.936
2021	6.408	23.527	13.225	10.302	6.708	280	11.152	342	33.226
2022	6.301	25.035	16.503	8.532	9.423	217	13.212	522	40.066
2023	6.542	28.935	18.078	10.857	8.772	190	15.322	535	36.726

Izvor: (RZS, 2024a, 229).

Pošto je društveno, ekonomski i ekološki prihvaćena, organska poljoprivreda može da doprinese održivom razvoju ruralnih područja. Prema podacima RZS (2024a) organska proizvodnja u 2017. godini odvijala se na ukupnoj teritoriji od 13.423 ha dok je u 2023. godini povećana na 28.935 hektara. Obradivo zemljište obuhvaćeno organskom proizvodnjom u 2017. godini iznosilo je 11.874,8 ha” a 2023. godine 18.078 hektara. Vojvodina je region sa

najvećim učešćem zemljišta koje je uključeno u organsku proizvodnju, zatim Region Južne i Istočne Srbije i Region Šumadije i Zapadne Srbije (Organska poljoprivreda u Srbiji, 2020). U narednom periodu neophodno je da država podstiče ulaganja u ovu oblast, a posebno bi trebalo stimulisati proizvodnju tradicionalnih i autohtonih rasa stoke i sorti proizvoda koji su retki u svetu, posebno u EU.

*Zadruga* imaju važnu ulogu u obnovi i održivom razvoju ruralnih područja. Međutim, programi podrške zadružnom sektoru u ranijem periodu koje su prethodnih godina obezbeđivala pojedina ministarstva, bili su zasnovani na *ad-hoc* principima, a takođe bili su nesinhronizovani, neorganizovani i nesistematski. Neki od ključnih problema su: nerešeni imovinski odnosi, pitanje zadružne svojine, zemljoradničke zadruge u Republici Srbiji koje rade nemaju sopstvene prerađivačke kapacitete, imaju teži pristup tržištu kapitala, nerazvijena saradnja među zadrugama itd. U savremenim uslovima postoji sve veći broj udruženja ali je njihova moć pregovaranja uglavnom niska zbog njihove zavisnosti od prerađivačke industrije.

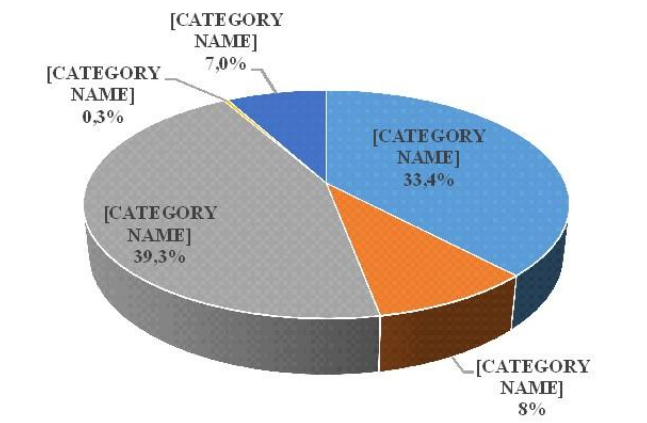
U cilju ekonomskog jačanja ruralnih područja potrebno je stvoriti okruženje koje bi povećalo radnu motivaciju ljudi. U tom smislu razvoj podsticajnih programa je potreban kako bi se doprinelo uvođenju novih tehnologija i inovacija koje otvaraju prostor za preduzetništvo u kojem bi mladi ljudi učestvovali. Prioriteti razvoja se pomeraju sa poljoprivrednih na nepoljoprivredne delatnosti kao što su turizam, eko-industrija, zanatstvo itd.

*Ruralni turizam* ima veliki potencijal da stimuliše lokalni ekonomski rast i društvene promene zbog svoje usaglašenosti sa drugim privrednim delatnostima, zbog svog doprinosa BDP-u i otvaranju radnih mesta, kao i mogućnosti da utiče na pravilniji raspored tražnje u vremenu (smanjenje sezonskih uticaja) i prostorno. UNWTO definiše ruralni turizam kao vrstu turističke aktivnosti u kojoj je iskustvo posetioca povezano sa širokim spektrom proizvoda i usluga koje su generalno povezane sa aktivnostima na otvorenom, poljoprivredom, ruralnim načinom života i kulturom, pećanjem, šetnjom u prirodi (IPP, 2023, 4).

Ruralni turizam se može podeliti u više grana: seoski turizam; turizam u nacionalnim parkovima i parkovima prirode; avanturistički turizam; vinski turizam; gastro turizam; zdravstveni turizam (spa); lovački turizam; verski turizam; ribolovni turizam;

kulturni turizam. *Seoski turizam* se takođe, može podeliti u više grana: agroturizam; ruralni kamp; soba za degustaciju; etno sela; područja za piknik; etnografske zbirke; ruralna kuća za odmor; seoske manifestacije; ruralni pansion (noćenje sa doručkom); folklor; ruralni porodični hotel (IPP, 2023).

**Grafikon 5.** Distribucija gazdinstava prema obavljanju drugih profitabilnih delatnosti u Republici Srbiji 2018. godine



Izvor: (RZS, 2024b)

Prema popisu poljoprivrede RZS iz 2018. godine 12% gazdinstava obavlja druge profitabilne delatnosti (Grafikon 5), 1/3 gazdinstava se bavi mešovitom biljnom i stočarskom proizvodnjom. Od ukupnog broja gazdinstava u Vojvodini 53% je specijalizovano za ratarstvo.

Turizam u ruralnim područjima povezuje ekonomske, šire društvene i ekološke komponente razvoja. Pritom, ima pozitivan uticaj na zapošljavanje i razvoj ruralnih područja. Dimitrijević et al. (2022) su utvrdili da je turizam u ruralnim područjima značajan za ruralni i privredni razvoj Republike Srbije. Uz pomoć Kruskal-Wallis testa upoređeni su dolasci i noćenja turista, po regionima Republike Srbije, gde se Region Šumadije i Zapadne Srbije izdvojio i kao region sa najvećim brojem seoskih domaćinstava. Zaključeno je da je bitno razvijati ruralni turizam i u drugim regionima, kao i

razvijati seoska turistička domaćinstva u turističkim destinacijama koje ostvaruju najveći broj noćenja. Uočeno je da, za razliku od Republike Srbije, u turistički i privredno razvijenijim zemljama EU, turizam u odnosu na poljoprivredu ima veći značaj za zapošljavanje i privredni razvoj.

Intenzivni razvoj *proizvodnje i korišćenja obnovljivih izvora energije* (biomasa, biogas, biodizel, energija sunca, vetra, vode itd.), obezbeđuje ostvarivanje dodatnog prihoda, ali i zapošljavanje ljudi i obezbeđivanje drugih ekonomskih dobitaka. Posebno treba istaći ekološke razloge za korišćenje ove vrste energije. U Republici Srbiji postoji značajan energetska potencijal u obnovljivim izvorima energije, ali uglavnom je neiskorišćen. U Republici Srbiji najveći potencijal, kao izvora energije iz obnovljivih izvora, pripada biomasi. Proizvodnja energije na biogas ima tendenciju rasta u Srbiji, iako su za izradu i opremanje gasnog objekta potrebna značajna finansijska sredstva. Republika Srbija podstiče izgradnju mini hidroelektrana - elektrana koje proizvode do 10 MV, tzv. „zelenih kilovata“. Međutim, iz ekonomskih razloga, u Srbiji veoma mali broj farmi koristi vodene tokove za proizvodnju obnovljivih izvora energije, već se voda najviše koristi za navodnjavanje i pojenje stoke. Najveći potencijal za korišćenje energije vetra je u Košavskom kraju Srbije.

Da bi se stimulisala šira primena obnovljivih izvora energije, neophodno je da se stvori podsticajni regulatorni okvir, da se subvencionise izgradnja adekvatne opreme i objekata za korišćenje ovih izvora energije, pružanje poreskih olakšica i obrazovanje kadrova usled nedostatka znanja i iskustva u proizvodnji i upotrebi alternativnih izvora energije u našoj zemlji (Ristić, 2013). “Konačno, zelena energija nije samo stvar međunarodnih obaveza, već znači smanjenje emisija sumpordioksida, čistiji vazduh i zdravu životnu sredinu. To znači da se zelena energija nedvosmisleno tiče i razvoja Republike Srbije i kvaliteta života i budućnosti njenih građana” (Vučić, 2022b, p. 68).

Jedan od pravaca razvoja može biti povezivanje poljoprivredne proizvodnje sa prerađivačkom industrijom, i uslužnim organizacijama, čime bi se izgradio sistem *agrobiznisa*. Zapošljavanje radnika iz ruralnih sredina u tom svojstvu dovodi do

povećanja broja tzv. mešovitih domaćinstava i boravak određenog broja stanovnika na ovim prostorima.

Razvoj ruralnih područja Republike Srbije zavisi i od međusobnih aktivnosti kako javnog tako i privatnog sektora. Pored podrške ekonomskom razvoju, *razvoj malih i srednjih preduzeća* takođe povećava zaposlenost. Prednosti MSP se ogledaju u većoj fleksibilnosti, bržem usvajanju inovacija, primeni metoda direktne kontrole i motivacije radnika, jednostavnoj organizacionoj strukturi i činjenici da se mogu optimalno prilagoditi komparativnim prednostima regiona. Podrška razvoju MSP bila bi omogućena poreskim olakšicama, kao i pomoći u vidu određenih uputstava i poslovnih informacija.

Održivi ruralni razvoj, zbog svoje složenosti i višedimenzionalnosti, obuhvata širok spektar veština i disciplina. Zbog toga je *obrazovanje* jedno od najvažnijih faktora u postizanju održivog ruralnog razvoja. Važno je obezbediti znanja i omogućiti širenje svesti o značaju ponašanja i poslovanja na način koji će obezbediti održivi ruralni razvoj. Obrazovanje i edukacija o održivom ruralnom razvoju podrazumeva učenje određenim veštinama koje treba na praktičan način savladati kako bi se sprovela održivost. Takođe, veoma važno je i bolje angažovanje poljoprivredno savetodavne službe, kao i drugih organizacija koje mogu pružati stručne usluge i konsultacije.

*Institucionalna podrška* je veoma važna, čime se stvara ambijent za mnoga poboljšanja ponašanja i delovanja u pravcu održivog ruralnog razvoja. Postoji potreba za koordinisanim radom niza institucija u implementaciji aktivnosti na obezbeđivanju održivog razvoja.

## **Zaključak**

U skladu sa ciljem, u radu je identifikovano nekoliko ključnih problema sa kojima se ruralna područja Republike Srbije, kao i Regioni Južne i Istočne Srbije i Šumadije i Zapadne Srbije suočavaju. Najznačajniji među njima je depopulacija - smanjenje stanovništva i odlazak mladih iz ruralnih sredina. Glavni razlozi odlaska mladih iz ruralnih područja su: veoma teški uslove života i rada na selu zbog nedovoljno razvijene infrastrukture, neadekvatna

socijalna struktura, marginalizovana društvena uloge mladih na selu i velika zavisnost od poljoprivrede. Obrazovna struktura ruralnog stanovništva je veoma nepovoljna, što dovodi do usporavanja prihvatanja novih tehnoloških rešenja i inovacija kojima bi se poboljšala efikasnost poljoprivrednih i nepoljoprivrednih delatnosti u ruralnim područjima.

Najvažnija delatnost i izvor prihoda stanovništva u ruralnim područjima je i dalje poljoprivreda. Posebno treba istaći negativnu karakteristiku ruralnih područja koja se odnosi na značajan negativan uticaj usled degradacije prirodnih resursa. Takođe, ruralna područja Republike Srbije suočavaju se sa visokom stopom nezaposlenosti i siromaštva. Osim toga, podrška razvoju preduzetništva je nedovoljna.

Ruralna područja Republike Srbije suočena su sa nedovoljnom institucionalnom, organizacionom i planskom podrškom, sa veoma skromnim ulaganjima, kao i sa neredovnim i nedovoljnim podsticajima. Problemima treba pristupiti strateški i sistematski. Neophodno je izraditi plan razvoja ruralnih područja i obezbediti resurse i povoljan ambijent za njegovo sprovođenje.

Povoljne prirodne i antropogene uslove, plodno tlo i prelepu prirodu treba iskoristiti na najbolji mogući način kako bi se zadržalo stanovništvo u ruralnim sredinama. Analiza korišćena u radu pokazuje da se veća atraktivnost ruralnih područja, kao mesta u kojima mladi žive i rade, može postići kroz obnovu i razvoj infrastrukture, unapređenje društvene strukture, razvoj sekundarnih ruralnih usluga kao što su predškolske ustanove, pošte, banke i sportske hale. Stimulacija seoskog stanovništva ka višem nivou obrazovanja je takođe veoma važan segment i faktor neophodan za razvoj ruralnih područja. Poseban značaj imaju edukacije i obuke što većeg broja stanovnika ruralnih područja za primenu i korišćenje informacionih tehnologija, savremenih tehnoloških rešenja i inovacija.

Podsticanje stanovništva ka organskoj poljoprivredi, odnosno poljoprivredi koja proizvodi zdrave, visokokvalitetne i bezbedne proizvode, je veoma važno za održivi ruralni razvoj. S obzirom na to da je organska poljoprivreda ekonomski, društveno i ekološki prihvatljiva, ona može značajno doprineti održivom ruralnom razvoju. Seosko stanovništvo može ostvariti dodatne

prihode i kroz proizvodnju i korišćenje obnovljivih izvora energije kao velike razvojne šanse i činioca održivog ruralnog i ukupnog privrednog razvoja Republike Srbije. Značajna je i izgradnja agrobiznis centara za razvoj ruralnih područja. Na ovaj način bi se povećala stopa zaposlenosti i smanjilo siromaštvo, što bi seoske sredine učinilo privlačnijim i atraktivnijim za ostanak i život mladih.

Podrška preduzetništvu u ruralnim područjima je posebno važno pitanje. Razvoj nepoljoprivrednih delatnosti od velikog je značaja u cilju obezbeđivanja dodatnog zapošljavanja i dodatnih izvora prihoda. Zahvaljujući izvanrednom bogatstvu geomorfoloških oblika reljefa, raznovrsnosti biljnog i životinjskog sveta, brojnim speleološkim, hidrografskim i drugim prirodnim fenomenima, očuvanim narodnim običajima i drugim materijalnim i nematerijalnim dobrima kulturnog nasleđa, Republika Srbija ima velike potencijale za razvoj ruralnog turizma. Jedan od primera je razvoj seoskog turizma koji može dovesti do diversifikacije delatnosti i smanjenja siromaštva, poboljšanja kvaliteta života, očuvanja kulturnog nasleđa i zaštite životne sredine.

Stoga je neophodno ulagati u ruralnu i turističku infrastrukturu, stalno unapređivati turističku ponudu, uvoditi nove sadržaje, organizovati manifestacije i ulagati u obnovu i razvoj smeštajnih kapaciteta. Osim toga, još jedna značajna aktivnost za razvoj ruralnih područja je podsticanje ruralnog stanovništva prema starim zanatima u cilju razvoja jedinstvenih, prepoznatljivih i konkurentnih proizvoda, koji se mogu uspešno plasirati na globalnom tržištu.

## **Literatura**

- Bogdanov, N. (2007). *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*. Beograd: UNDP.
- Busu, M., & Trica, C. L. (2019). Sustainability of Circular Economy Indicators and Their Impact on Economic Growth of the European Union. *Sustainability*, 11(19), 5481. <https://doi.org/10.3390/su11195481>
- Dimitrijević, M., Ristić, L. & Bošković, N. (2022). Ruralni turizam kao pokretač razvoja ruralnih područja i privrede Republike Srbije.

- Menadžment u hotelijerstvu i turizmu*, Vol. 10, br. 1, <http://dx.doi.org/10.5937/menhottur2201079D>
- Đekić, S. (2010). *Agrarni menadžment*. Niš: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Đekić, S., Jovanović, S. & Krstić, B. (2011). Komparativna analiza strategija održivog ruralnog razvoja zemalja u okruženju – osnova za kreiranje efektivne strategije održivog ruralnog razvoja u Srbiji. *Ekonomске teme*. br. 4, 633-649. [http://ekonomске-teme.cp6/pdf/et20114\\_08.pdf](http://ekonomске-teme.cp6/pdf/et20114_08.pdf)
- Hernandez, R. J. (2019). Sustainable Product-Service Systems and Circular Economies. *Sustainability*, 11(19), 5383. <https://doi.org/10.3390/su11195383>
- Institut za pogranična područja. (2023). *Vodič za ruralni turizam*, <https://ruraltourism.ipp.rs/wp-content/uploads/2023/09/Guide-for-rural-tourism-SRB.pdf>, str. 4-10.
- Jovanović, S., Radukić, S. & Petrović-Randelović, M. (2011). *Teorijski i institucionalni okvir održivog razvoja*. Niš: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Marković, M., Krstić, B., & Rađenović, T. (2020). Circular economy and sustainable development. *Economics of sustainable development*, Vol. 4, january-june 2020, № 2, 1-9. doi: 10.5937/ESD2001001M
- Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Republike Srbije - MGSI. (2021). *Prostorni plan Republike Srbije od 2021. do 2035. godine*, nacrt. Beograd: mart 2021.
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede - MPŠV. (2018). *Nacionalni program ruralnog razvoja od 2018. do 2020. godine*, MPŠV, Beograd.
- Nacionalno udruženje za razvoj organske proizvodnje Serbia Organica. (2020). *Organska proizvodnja u Srbiji 2020*. Beograd.
- Popović, V., Katić, B. & Savić, M. (2011). Ruralni razvoj i lokalne zajednice, *Ekonomika poljoprivrede*, br. 1, 33-45.
- Prokić, D. (2019). *Upravljanje zaštitom životne sredine i rizicima sa osvrtom na poljoprivredu* (Environmental and risk management with reference to agriculture). Sremska Kamenica: Univerzitet EDUCONS, Fakultet zaštite životne sredine.

- Republički zavod za statistiku. (2023). *Opštine i regioni Republike Srbije 2023. godine*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku. (2024a). *Statistički godišnjak Republike Srbije 2024. godine*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku. (2024b). *Prvi rezultati popisa poljoprivrede 2023. godine*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku. (2024c). *Regioni u Republici Srbiji 2023. godine*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku. (2024d). *Procene stanovništva Republike Srbije 2018-2022. Prema polu, starosti i tipu naselja*. Beograd.
- Ristić, L. (2013). Strategijsko upravljanje održivim ruralnim razvojem u Republici Srbiji. *Ekonomski horizonti*, br. 3, 229-243. doi: 10.5937/ekonhor1303229R
- Spalević, A. (2009). *Mogućnosti za razvoj ruralnog područja u Republici Srbiji*, Geografski institut „Jovan Cvijić“ Sanu, Georafski fakultet u Beogradu, knj. 59, No 2, 133-147.
- UNWTO. (2011). *Master plan održivog ruralnog turizma u Srbiji*. u: Zajednički program UN Održivi turizam u funkciji ruralnog razvoja. Beograd.
- Veličković, J. & Jovanović, S. (2021). Problems and Possible Directions of the Sustainable Rural Development of Republic of Serbia. *Economics of Sustainable Development*, Vol. 5, january-june 2021, № 1, 33-46. DOI: 10.5937/ESD2101033V
- Vlada Republike Srbije. (2022). *Nacionalni program ruralnog razvoja za period 2022-2024. godine-predlog*. <http://www.minpolj.gov.rs/nacionalni-program-ruralnog-razvoja-za-period-2022-2024-godine/?script=lat>
- Vučić, V. (2022a). Ruralni razvoj regiona Južne i Istočne Srbije. Zbornik radova sa međunarodnog okruglog stola: *Lokalna samouprava: kako iz kruga nerazvijenih?*, 29-31. Jul, Knjaževac, 205-235, Svrljig: Galaksijanis.
- Vučić, V. (2022b). Srbija 2030: Agenda održivog razvoja – Izazovi i ograničenja, *Horizonti menadžmenta*, II (I), 53-76. <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=2789>
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future, Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford University.

## CHALLENGES OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT OF REGIONS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

**Abstract:** *In modern conditions, sustainable development becomes the main concept of development. Rural development is one of the catalysts of sustainable development. Sustainable development of rural areas is of great importance for the economic development of the Republic of Serbia. Depopulation in rural areas and neglect of agriculture over the years led to numerous economic and social problems. The most important among them are: unfavorable demographic trends, underdeveloped infrastructure, fragmented agricultural holdings that are not market-oriented, low agricultural productivity rate and low income per holding, high share of agriculture in the rural economy, low degree of diversification of the rural economy, insufficient investments in rural areas, etc. Such a situation is unsustainable because it causes increasingly difficult living and working conditions in rural areas. The subject of analysis in the paper are the key problems of rural areas in the Republic of Serbia, which are precisely the most pronounced in the Regions of Southern and Eastern Serbia and Šumadija and Western Serbia, as regions with a dominant rural population. The aim of the work is to, in accordance with the analysis of the problems of rural areas, define priorities and possible directions for further sustainable rural development in the Region of the Republic of Serbia.*

**Keywords:** *sustainability, rural areas, underdevelopment, rural development, Regions of the Republic of Serbia*